Araştırma Makalesi

1960 Sonrası Türk Eğitim Politikalarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Ebru Eren, Yeditepe Üniversitesi, İİBF, Fransızca Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-3482-0504,
e-posta: ebru.eren@yeditepe.edu.tr

Özet

Eğitim ile hukuk arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Eğitim hukukunda eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi, temel hak ve özgürlüklerden olan sosyal ve ekonomik bir hak olarak sınıflandırılmaktadır. Uluslararası Hukukta, bu hakkın ve ödevin temel çerçevesi çeşitli uluslararası antlaşmalar ile çizilmiştir. Devletler ise bireylerin eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini ulusal mevzuatta güvence altına almışlardır. Hukuki çerçevenin yanı sıra eğitim politikaları aynı zamanda ideolojik bir aygıt olduğuna göre, devletler, eğitimde temel politikalar ve uygulama politikaları ile eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini gözetmelidir. Uluslararası antlaşmaların ve ulusal mevzuattın öngördüğü şekilde eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini güvence altına alan devletler, eğitim politikaları aracılığı ile eğitim sistemlerini fırsat eşitliği temeline oturtarak eğitimi zorunlu hale getirmiştir. Ancak günümüzde belirlenen ve uygulanan eğitim politikalarına bakıldığında, çeşitli devletlerin eğitim politikalarında da olduğu gibi Türk eğitim politikaları kuramda eğitimde fırsat eşitliği ilkesine dayanmasına rağmen uygulamada oldukça sınırlı kalan bir fırsat eşitliği kavramı geçerlidir. Türk eğitim politikalarının fırsat eşitliği açısından henüz yeterince değerlendirilmemesi önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Türk eğitim sistemi ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte Milli Eğitim Şuraları ve Devlet Kalkınma Planları kapsamında belirlenmiş olan eğitim politikaları kararları ve uygulamaları fırsat eşitliği açısından değerlendirilmelidir. Bu çalışmada, bağıntısal ve karşılaştırma modeline başvurularak, uluslararası antlaşmalar ile temellendirilmiş olan eğitim ve öğrenim hakkına ve ödevine kıyas ile Türk eğitim politikalarında bu hakkın/ bu ödevin gelişimi ve sınırlılıkları tartışılacaktır. Bu doğrultuda, eğitim ve öğrenim hakkının ve ödevinin güvence altına alınması için gerekli olan temel ilkeler (genellik, zorunluluk, erişilebilirlik gibi) kıstas alınarak ulusal mevzuat içerik çözümlemesi ile değerlendirilecektir. Uluslararası antlaşmaların Türk eğitim politikalarında eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini ne denli şekillendirdiği gösterilecek, günümüzde eğitimde karşılaşılan önemli sorunların ise doğrudan uygulama politikalarından kaynaklandığı savunulacaktır: Türk eğitim sisteminde uygulama politikaları temel politikaları yeterince desteklememektedir. Bu nedenler ile Türkiye'de ulusal mevzuatın, uluslararası hukuk doğrultusunda düzenlenmesinin önemi sonuç olarak vurgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Eğitim Politikası, Uluslararası Hukuk, Ulusal Mevzuat, Türkiye.

Makale Gönderim Tarihi: 29.04.2020, Makale Kabul Tarihi: 17.11.2020.

The Right to Education in the Context of Turkish Education Policies

Abstract

There is a direct link between the education and the law. The right to education and training is classified as a socioeconomic right among the fundamental rights and freedoms. In the context of International Law, this right is mentioned in many international agreements. The states have guaranteed the right to education and training in their national legislation. Besides the legal dimension, the education policy is an ideological device. The states have to guarantee the right to education and training through basic and application policies. The states, which guarantee the right to education and training as stated in the international agreements and the national legislation, made the education compulsory by placing the education system on the basis of equal opportunity through education policies. However, in today's education policies, as in the education policies of various states, Turkish education policies are based on the principle of equal opportunity in education in theory. But this notion of equality is very limited in practice. It is an important problem that Turkish education policies are not evaluated in this respect.

Turkish education system should be evaluated according to the education policies determined in the National Education Councils and the State Development Plans, besides the legal arrangements of education. Using the relational and the comparison model in this study, the evolution and the limitations of this right will be discussed within the framework of Turkish education policies. It will be compared to the right to education and training based on the international agreements. In this perspective, according to the basic principles required to guarantee the right to education and training (such as generality, necessity, accessibility), the national legislation will be evaluated with the content analysis. It will be emphasized that the international agreements shape the right to education and training in the Turkish education policies and that the major problems encountered in the education system arise from the fact that basic policies are not supported by the application policies. As a result, the regulation of national legislation in Turkey will be defended in line with the international law.

Keywords: Right to Education and Training, Education Policy, International Law, National Legislation, Turkey.

Giriş

Eğitim ile hukuk arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Eğitim hukuku, eğitime ilişkin olarak uluslararası antlaşmalarda belirlenen veya devletlerin ulusal mevzuatında belirlediği tüm yasal düzenlemeleri kapsamaktadır (Akyüz, 1981: 64). "Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi", temel hak ve özgürlüklerden biri olarak; sosyal ve ekonomik hak olarak sınıflandırılmaktadır. Uluslararası

Hukukta, bu hakkın temel çerçevesi çeşitli uluslararası antlaşmalar ile çizilmiştir. Devletler ise bireylerin eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini ulusal mevzuatta güvence altına almışlardır. Bu hukuki çerçevenin yanı sıra eğitim aynı zamanda "ideolojik bir aygıt" (Althusser, 2010: 23) olduğuna göre devletler eğitim politikalarını belirleme ve uygulama süreçlerinde de bu hakkı gözetmelidir. Örneğin, Türkiye'de eğitim sistemi ile ilgili yasal düzenlemeler ile birlikte Milli Eğitim Şuraları ve Devlet Kalkınma Planlarında belirlenmiş olan eğitim politikaları bu açıdan değerlendirilmelidir.

Eğitim, devlet ile toplum arasında bir nevi köprü görevi görmelidir (Wiborg, 2000: 238). Her devlet, eğitim politikaları aracılığı ile egemen ideolojinin topluma aktarımını (Sönmez, 2017: 56) ve eğitim sisteminin temel ilkelerini toplumun/çağın ihtiyaçlarına göre belirlenmesini hedeflemektedir (Doğan, 2010: 402). Belirli bir ideolojiye dayalı olan bu sistem, toplumun devamlılığını sağlayan siyasi bir araçtır (Tural vd., 1991). Bir başka deyişle eğitim sistemi, eğitim politikalarında benimsenen egemen ideolojiye göre şekillenmektedir (Boudon, 1986). Eğitim politikaları, belli bir eğitim sistemi içinde, zamanında öğrenilmiş olan toplumsal kalıplar ile bireyleri yetiştirmek, istenilen zihinsel ve kültürel özellikler ile bireylerin donanmasını sağlamak ve ülkede kabul görmüş olan eğitim anlayışına göre toplumu şekillendirmek amacı ile başvurulan tüm siyasi ilkeleri, siyasi kararları ve siyasi adımları içermektedir (Eren, 2018: 226).

Eğitim politikaları, siyasi denetim ve toplumsal yeniden üretim yolu ile eğitim anlayışının kuşaklararası aktarımını amaçlamaktadır (Bourdieu ve Passeron, 1970). Bu bağlamda öğrenciler "toplumsal ve siyasi değerlerin mirasçısı ve geliştiricisi" olarak kabul edilerek (Bourdieu ve Passeron, 1964: 83), bu siyasi denetim ve toplumsal yeniden üretimin tam merkezinde konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla, eğitim politikaları "siyasi söylem" niteliğindedir (Charaudeau vd., 2002: 1). İçinde bulunduğu zamansal ve mekansal değişime uyum sağlayabildiği sürece etkili birer sosyal devlet politikası olarak kabul edilebilir. Söz konusu politikaların doğru bir şekilde belirlenmesi ("temel politika") ve uygulanması ("uygulama politikası") ise devletlerin kalkınmasında önemli bir basamak olarak görülmektedir. Bu kapsamda, eğitim politikaları demokrasinin vazgeçilmez ögelerinden biri olan "katılım ilkesini" temel almalıdır (Adem, 1997: 52).

Eğitim, toplumsal sınıf, etnik köken, cinsiyet, dil, din, engel gibi hiçbir ayrım gözetmeden her bireyi kapsamalıdır. Demokratik devletler, hiçbir ayrım olmaksızın tüm bireylerin, eğitim hizmetinden eşit ölçüde yararlanması ve bu hizmet ile kendi yeteneklerini en doğru biçimde geliştirmesi için fırsat tanımalıdır (Tezcan, 1999: 101). Uluslararası antlaşmaların ve ulusal mevzuatlarının öngördüğü şekilde eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini güvence altına alan

bu devletler, eğitim politikalarını sosyal devlet politikaları ile desteklemelidir (Durkheim, 1968). Bu politikalar aracılığı ile eğitim sistemlerini fırsat eşitliği temeline oturtarak eğitimi zorunlu hale getirmelidir (Oğuz vd., 2010: 4). Çünkü eğitim sadece belirli bir toplumsal sınıfın değil, her sınıfın yararlanması gereken bir haktır. Eğitim politikaları da fırsat eşitliği temelinde tüm bireylere bu haktan yararlanma fırsatı tanımalıdır (Erdoğan, 2010: 72).

Eğitim hukukunda "eşitlik" (Dewey, 2013) ile "fırsat eşitliği" ayrımı ideolojik olması nedeni ile her daim önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu kavramlar, bireyin eğitim kaynaklarına erişiminde veya bu kaynaklardan yararlanmasında eşitliği ifade etmektedir. Buna karşın, fırsat eşitliğinin sağlanması bireyin eğitim kaynaklarına erişiminde karşılaşabileceği ekonomik durum (imtiyazlı veya müşkül) başta olmak üzere tüm eşitsizliklerin giderilmesi ile mümkündür. Eğitim politikaları, siyasi denetim ve toplumsal yeniden üretim yolu ile bu eşitsizlikleri yeniden üretmemelidir (Bourdieu ve Passeron, 1970). Bu politikalar, özellikle alt toplumsal sınıfın ihtiyaçlarına göre geliştirilmelidir ve böylece egemen ideolojinin bu sınıf üzerindeki olumsuz etkisi azaltılmalıdır (Althusser, 2010). Öyleyse eğitimde fırsat eşitliğinden söz edebilmek için eğitim kaynaklarına erişimde bireye bir "fırsatın" verilmiş, bireyin bu "fırsattan" yararlanması için ise devletin eğitim politikalarında temel koşulları sağlamış olması önem arz etmektedir.

Oysa günümüz eğitim politikalarına baktığımızda, çeşitli devletlerin eğitim politikalarında olduğu gibi Türk eğitim politikaları da kuramda eğitimde fırsat eşitliği ilkesine dayanmasına rağmen, uygulamada çok sınırlı kalan bir eşitlik kavramından hareket etmektedir (TÜSİAD, 2008: 100). Bu fırsat eşitsizliği devletlerin demokratikleşmesi ve kalkınması açısından büyük bir engel oluşturmak ile kalmayıp (Özaydınlık, 2014: 94), aynı zamanda bireylerin en temel hak ve özgürlüklerinden biri olan; sosyal ve ekonomik bir hak olarak sınıflandırılan eğitim ve öğrenim hakkından ne yazık ki mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Eğitim hukuku ile eğitim politikaları bu anlamda ilintilidir. Bu çalışmada, bağıntısal ve karşılaştırma modeline başvurularak Türk eğitim politikaları bağlamında bu hakkın gelişimi ve sınırlılıkları tartışılacaktır. Eğitim politikalarının eleştirel bir göz ile yeterince değerlendirilmemiş olması ("içerik çözümlemesi") hala önemli bir sorun teşkil etmektedir (Scott, 2000).

Eğitim ve Öğrenim Hakkını ve Ödevini İnceleme Yöntemi Olarak İçerik Çözümlemesi

Uluslararası hukukta ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal mevzuatında eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi, temel hak ve özgürlüklerinden biri olan sosyal ve

ekonomik hak temelinde belirlenmiştir (Balcı, 1999: 11). Her bireyin eğitim ve öğrenim hakkından yararlanabilmesi ve bu ödevini yerine getirebilmesi için devletlerin eğitim hukuklarını ve eğitim politikalarını fırsat eşitliği temeline oturtmaları gerektiğini hatırlatmakta yarar vardır. Her ne kadar toplumsal sınıf, etnik köken, cinsiyet, dil, din, engel, gelir düzeyi ve bölgesel farklılıklar gibi toplumsal, siyasi ve ekonomik etmenler eğitimde fırsat eşitliğini olumsuz yönde etkilese de bireylerin bu haktan yararlanabilmesi ancak fırsat eşitliğinin sağlanması ile mümkün olarak görülmektedir. Devletlerin, eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini güvence altına alması için benimsemeleri gereken temel ilkeler aşağıda verilmiştir:

- Genellik ilkesi: Eğitim, hiçbir ayrım yapmaksızın her bireyi kapsamalıdır;

- Parasızlık ve zorunluluk ilkeleri: Eğitim, sosyal bir devlet politikası olarak parasız ve zorunlu olmalıdır;

- Erişilebilirlik ilkesi: Eğitim, demokratik ve katılımcı bir ortamda yapılmalıdır;

- Sürdürebilirlik ilkesi: Eğitim, yeterli bir altyapıda ve yaşam boyu erişebilir olmalıdır;

- Nitelik ilkesi: Eğitimin içeriği çağdaş, bilimsel ve yaşama dair olmalıdır;

- Çeşitlilik ilkesi: Eğitim, gerekli kazanımların yanında ilgi, ihtiyaç ve yeteneğe göre çeşitlendirilmiş olmalıdır (Altunya, 1997).

Eğitim hukukunda ve eğitim politikalarında fırsat eşitliğinin sağlanması için bu temel ilkeler göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi, diğer temel haklarının ve özgürlüklerinin korumasında bir zorunluluk (önkoşul) olarak görüldüğü ifade edilebilir. Burada, hiçbir ayrım olmadan tüm bireylerin eğitim ve öğrenim hakkının korunmasına ilişkin devletlere yüklenen bir pozitif edim yükümlülüğü söz konusudur (Topsakal vd., 2013: 556). Aynı zamanda devletlerin demokratikleşmesinin ve kalkınmasının önkoşullarından birisidir. Bu nedenlerle, bir temel hak ve özgürlük olarak eğitim ve öğrenim hakkı her bireye her koşulda sağlanmalıdır.

Bu çalışmada, Türk eğitim politikaları bağlamında eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi ile ilgili çıkarımların yapılabilmesi uluslararası antlaşmalar ve ulusal mevzuat içerik çözümlemesi ile değerlendirilecektir. Nitel araştırmaların amacına uygun olarak (bağıntısal ve karşılaştırma modeli), bir içeriğin betimlenmesi için içerik çözümlemesine başvurulmaktadır (Bardin, 2011: 21): İçeriğin sistematik olarak çözümlemesini gerektiren bir araştırma yöntemidir. İçerik çözümlemesi,

bir bütünceden (içerikten) başlıca özelliklerin çıkarılmasıdır (Weber, 1989: 5). Bu çalışmada, eğitim ve öğrenim hakkının ve ödevinin güvence altına alınması için gerekli olan temel ilkeler (genellik, parasızlık, zorunluluk, erişilebilirlik, sürdürebilirlik, nitelik ve çeşitlilik) kıstas alınarak ulusal mevzuat incelenecektir. Bu sayede, uluslararası antlaşmaların Türk eğitim politikalarında eğitim ve öğrenim hakkını ne denli şekillendirdiği tartışılacaktır.

Uluslararası Hukukta Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Uluslararası Hukuk bağlamında, eğitim ve öğrenim hakkının ve ödevinin temel çerçevesi çeşitli uluslararası antlaşmalar ile çizilmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (İngilizce kısaltması ile UNESCO; "United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization"), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (İngilizce kısaltması ile UNICEF; "United Nations International Children's Emergency Fund"), Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler tarafından yapılan uluslararası antlaşmalarda bu temel hak ve özgürlük güvence altına alınmıştır.

Eğitim ve öğrenim hakkının ve ödevinin korunmasına ilişkin önlemler uluslararası antlaşmalarda konu edilmiştir. Aşağıda incelenen tüm uluslararası hukuk belgeleri (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ve Çocukların Haklarına Dair Sözleşme), bu hak ile ilgili somut örnekler teşkil etmektedir: Bu belgelerin birçok maddesinde eğitim ve öğrenim hakkı açıkça ifade edilmiş, en önemlisi bu hak temel ilkeler ile desteklenmiştir. Belgeler aşağıda, ilan edilme tarihlerine göre sıralanarak incelenmiştir:

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

10 Aralık 1948 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" (İHEB) ilan edilmiştir. Bu bildirgenin otuz maddesinde bireylerin temel hak ve özgürlükleri ile ilgili olarak devletlerin alması gereken önlemlere yer verilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu açıdan uluslararası hukukta temel bir metindir. Bu bildirgenin 26. Maddesi ise doğrudan eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi ile ilgilidir:

> Madde 26- 1. Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlk öğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır. 2. Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim

> bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir (Birleşmiş Milletler, 1948: 7).

Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, bir devletin eğitim ve öğrenim hakkını koruması için demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olması vurgusu yapılmıştır. Bu bildirgede, eğitim hukukunun ve eğitim politikalarının fırsat eşitliği temelinde gözetilmesi önemsenmiştir. Eğitim ve öğrenim hakkının sağlanmasında öne çıkan temel ilkeler şu şekildedir:

- Genellik ilkesi: "Her şahsın öğrenim hakkı vardır" (İHEB 26. md. 1. f.); "Bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmelidir" (İHEB 26. md. 2. f.);

- Parasızlık ilkesi: "Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır" (İHEB 26. md. 1. f.);

- Zorunluluk ilkesi: "İlk öğretim mecburidir" (İHEB 26. md. 1. f.);

- Çeşitlilik ilkesi: "Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir" (İHEB 26. md. 1. f.);

- Nitelik ilkesi: "Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır" (İHEB 26. md. 2. f.);

- Sürdürebilirlik ilkesi: "Barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir" (İHEB 26. md. 2. f.);

- Erişilebilirlik ilkesi: "Liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır" (İHEB 26. md. 1. f.).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, eğitim ve öğrenim hakkının güvence altına alınması için yukarıdaki temel ilkelerin ulusal mevzuatta uygulanmasını bir zorunluluk olarak kabul etmektedir (temel ilkelerin tamamına yer verilmiştir). Öyle ki bu hakkın güvence altına alınması ile birlikte milletlerarası ("ırk ve din grupları") barışın ("anlayış, hoşgörü ve dostluğun") sağlanacağı önem ile vurgulanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'ne bakılacak olursa, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1949 yılında kabul edilmiştir ve bu doğrultuda ulusal mevzuatta düzenlemeye gidilmiştir (bu konu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır).

Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ışığında, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" (AİHS) Avrupa Konseyi tarafından 4 Kasım 1950 tarihinde ilan edilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve sağlanması için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1959 yılında kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ise bu sözleşmeyi 04 Kasım 1950 tarihinde imzalayarak 10 Mart 1954 tarihinde ulusal mevzuatta düzenlemeye gitmiştir (bu konu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır).

Sözleşmenin elli dokuz maddesinde, ek protokol ile beraber altı ayrı protokolün maddelerinde temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin çeşitli önlemler alınmıştır. 20 Mart 1952 tarihinde yayımlanmış olan Birinci Ek Protokolün 2. maddesinde eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi yer almaktadır:

> Madde 2- Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir (Avrupa Konseyi, 1950: 32).

Bu sözleşmeyi kabul eden devletlere, bireyin eğitim ve öğrenim hakkının korunmasına ilişkin pozitif bir edim yükümlülüğü yüklenmiştir. Bu temel hak ve özgürlük, aşağıdaki temel ilkelere dayandırılmıştır:

- Genellik, erişilebilirlik ve zorunluluk ilkeleri: "Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz" (AİHS 2. md. EP1); "Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevi" (AİHS 2. md. EP1);

- Nitelik ve çeşitlilik ilkeleri: "Bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına" (AİHS 2. md. EP1).

Çok sayıda toplumsal, siyasi ve ekonomik etmen eğitimde fırsat eşitliğini olumsuz yönde etkilese de bireylerin eğitim ve öğrenim hakkından yararlanabilmesi için temel ilkeler önemsenmiştir (sözleşmede parasızlık ve sürdürebilirlik ilkeleri belirtilmemiştir; bu ilkelerin ulusal mevzuata bırakılmış olmasından kaynaklanabilir). Öte yandan, fırsat eşitliği ve seçim hakkı arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur: Eğitim ve öğrenim hakkından yararlanmak isteyen bireylere seçim hakkının tanınması esastır ("eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir", AİHS 2. md. EP1).

Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmede Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilmiş olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi doğrultusunda, "Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme" (EAKS) UNESCO tarafından 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin on dokuz maddesinde her türlü ayrımcılığa karşı çıkılmış, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi fırsat eşitliği temeline dayandırılmıştır. Örnek olarak 1. Maddede:

> Madde 1- 1. Bu Sözleşmenin amacı bakımından ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle:
>
> (a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak;
>
> (b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitime sınırlamak;
>
> 2. Bu Sözleşmenin amacı bakımından eğitim terimi eğitimin tüm tür ve seviyelerini kasteder ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini içerir (Birleşmiş Milletler, 1960).

Etnik köken, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş, maddi gelir gibi bireyler arasındaki farklılıkların herhangi bir türde ayrımcılığa yol açmaması için fırsat eşitliği temelinde çeşitli önlemler belirtilmiştir. Eğitim ve öğrenim hakkını destekleyen temel ilkeler üzerinde durulmuştur:

- Genellik ve erişilebilirlik ilkeleri: "Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmamak" (EAKS 1. md. 1. f. a b.);

- Parasızlık ve zorunluluk ilkeleri: "Ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldırır veya bunu amaçlar" (EAKS 1. md. 1. f.);

- Çeşitlilik ilkesi: "Ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran" (EAKS 1. md. 1. f.);

- Nitelik ve sürdürebilirlik ilkeleri: "Eğitim terimi eğitimin tüm tür ve seviyelerini kasteder ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini içerir" (EAKS 1. md. 2. f.).

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmede, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi yukarıda verilen temel ilkeler ile güvence altına alınmıştır (bu sözleşmede tüm temel ilkeler istinasız olarak mevcuttur). Söz konusu hakkın sağlamasındaki temel koşul, eğitimde fırsat eşitliği olduğu için sözleşmede genellik, erişilebilirlik ve çeşitlilik ilkeleri vurgulanmıştır.

Birleşmiş Milletler Çocukların Haklarına Dair Sözleşmede Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

20 Kasım 1989 tarihine gelindiğinde, UNICEF tarafından "Çocukların Haklarına Dair Sözleşme" (ÇHDS) kabul edilerek bu hak aynı doğrultuda güvence altına alınmıştır. Örnek olarak 28. Maddede:

> Madde 28- 1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:
>
> - ilköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
>
> - ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
>
> - uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
>
> - eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
>
> - okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar (…) (Birleşmiş Milletler, 1989).

Eğitim ve öğrenim hakkı bağlamında, Birleşmiş Milletlerin altını çizdiği temel ilkeler aşağıdaki gibidir:

- Genellik, zorunluluk ve parasızlık ilkeleri: "İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasızdır"; "Tüm çocuklara açık olmalıdır, gerekli durumlarda mali yardım yapılmalı ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemler alınmalıdır" (ÇHDS, 28. md. 1. f.);

- Nitelik ve çeşitlilik ilkeleri: "Ortaöğretim sistemleri, genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmelidir" (ÇHDS, 28. md. 1. f.);

- Erişilebilirlik ilkesi: "Yükseköğretim yetenekleri doğrultusunda herkese açık olmalıdır" (ÇHDS, 28. md. 1. f.);

- Sürdürebilirlik ilkesi: "Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlemler alınmalıdır" (ÇHDS, 28. md. 1. f.).

Yukarıda incelenen tüm uluslararası hukuk belgelerinde, tıpkı Çocukların Haklarına Dair Sözleşmede de olduğu gibi (bu sözleşmede de temel ilkelerin tamamına yer verilmiştir), eğitim ve öğrenim hakkının fırsat eşitliği temelinde tanınması amaçlanmıştır ve bu fırsat eşitliği için gerekli olan tüm temel ilkeler açıkça ifade edilmiştir. Peki, ulusal mevzuata bakılacak olursa, Türkiye Cumhuriyeti eğitim ve öğrenim hakkının tanınması için tüm temel ilkeleri benimseyerek gerekli düzenlemeleri sağlamış mıdır?

Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Mevzuatında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Uluslararası antlaşmalar ile eğitim ve öğrenim hakkı güvence altına alınmış olsa da bu antlaşmaların ulusal mevzuatta kabul edilerek yürürlüğe koyulması gerekmiştir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti ulusal mevzuatında yukarıda adı geçen uluslararası antlaşmaları kabul ederek bireylerin eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini tanıdığını ilan etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

7 Kasım 1982 tarihinde, 2709 Sayılı Kanun ile kabul edilmiş olan "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" (TCA), 117 maddeden oluşmaktadır. Çeşitli temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevinden 42. Maddede kapsamlı bir şekilde bahsedilmektedir:

> Madde 42- Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.
>
> Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Eğitim ve öğretim faaliyetleri her ne suretle olursa olsun engellenemez. Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 8).

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin temel çerçevesi, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası ile çizilmiştir. Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Bildirgesi ve Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi ile Avrupa Konseyinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi doğrultusunda, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi Anayasada temellendirilmiştir. 1982 Anayasası ile 1961 Anayasası bu noktada benzeşmektedir.

Buna karşın, Anayasada eğitim ve öğrenim hak ve özgürlüğünün sınırlılığı "Anayasaya sadakat" olarak ifade edilmiştir ("eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz"). Bu, tartışılması gereken bir konudur: Her ne kadar Türk Eğitim Sisteminin genel amaçları ve temel ilkelerine aykırı davranılması kabul edilir olmasa da ilkece tanınmış olan bir temel hak ve özgürlüğün Anayasaya sadakat ile sınırlandırılmış olması yine kabul edilemezdir.

Türk eğitim hukukunun, toplumsal cinsiyet ve fırsat eşitliği temelinde belirlendiği ileri sürülmektedir ("kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur"; "maddî imkânlardan yoksun öğrencilerin öğrenimi"). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ilan edilen temel ilkeler aşağıda verilmiştir:

- Genellik ve erişilebilirlik ilkeleri: "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz, eğitim ve öğretim faaliyetleri her ne suretle olursa olsun engellenemez" (TCA 42. md.);

- Millilik ve nitelik ilkeleri: "Eğitim ve öğretim, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır" (TCA 42. md.);

- Zorunluluk ve parasızlık ilkeleri: "İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır" (TCA 42. md.);

- Sürdürülebilirlik ilkesi: "Devlet maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar" (TCA 42. md.).

Eğitim ve öğrenim hakkı konusunda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının yukarıda incelenen uluslararası antlaşmalardan ayrıştığı temel ilke çeşitlilik ilkesidir (millilik ilkesi ile beraber diğer temel ilkeler anayasa maddelerinde mevcuttur). "Eğitimde çeşitliliğe" karşı yapılmış olan bu kısıtlama, Türkiye'de Türkçeden başka bir anadilde eğitim yapılmamasına ilişkindir. Anadilde eğitim hakkı, en temel hak ve özgürlüklerin başında olmasına rağmen oldukça tartışma yaratan bir hassas konudur. Bu konu aynı zamanda, Türk eğitim politikaları bağlamında eğitim ve öğrenim hakkının önemli bir sınırlılığıdır. Türkiye'de anadilde

eğitim sorunu ivedilik ile çözülmelidir: Ulusal mevzuatta, uluslararası hukuk doğrultusunda bir düzenlemeye gidilmelidir.

Milli Eğitim Temel Kanunda Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

1739 Sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu" (METK), 14 Haziran 1973 tarihinde kabul edilmiştir. Türk Eğitim Sisteminin genel amaçları ve temel ilkeleri başta olmak üzere, Türkiye'nin eğitim hukukunun genel çerçevesi bu kanun ile çizilmiştir. 64 Maddeden oluşan bu kanunda, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi aşağıdaki maddelerde ifade edilmiştir:

> I- Genellik ve eşitlik:
>
> Madde 4- Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.
>
> II- Ferdin ve toplumun ihtiyaçları:
>
> Madde 5- Milli eğitim hizmeti, Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir.
>
> III- Yöneltme:
>
> Madde 6- Fertler, eğitimleri süresince, ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler.
>
> IV- Eğitim hakkı:
>
> Madde 7- İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.
>
> V- Fırsat ve imkan eşitliği:
>
> Madde 8- Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.
>
> VI- Süreklilik:
>
> Madde 9- Fertlerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır. Gençlerin eğitimi yanında, hayata ve iş alanlarına olumlu bir şekilde uymalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri almak da bir eğitim görevidir.
>
> XII- Karma eğitim:

> Madde 15- Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkan ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir.
>
> (…)
>
> B) İlköğretim:
>
> I- Kapsam:
>
> Madde 22- (Değişik:27/6/2019-7180/4 md.) Mecburi ilköğretim çağı, 6-14 yaş grubundaki çocukları kapsar. İlkokulların birinci sınıflarına o yılın 31 Aralık tarihinde 72 ayını dolduran çocukların kaydı yapılır. Ancak çocuğun gelişim durumuna bağlı olarak okula erken başlaması veya kaydının ertelenmesi ile ilgili hususlar yönetmelikle düzenlenir (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973: 5102).

Türkiye Anayasası gereğince, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevinin fırsat ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde belirlendiği ifade edilmiştir ("eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği", METK 8. md. ile "okullarda kız ve erkek karma eğitim", METK 15. md.). Milli Eğitim Temel Kanunun çeşitli maddelerinde de görüldüğü üzere, "eğitim almak her Türk vatandaşının hakkıdır" (METK 7. md.) yönünde bir ifade mevcuttur. Bu doğrultuda, Türk Eğitim Sisteminin aşağıdaki temel ilkeleri kapsadığı varsayılabilir (temel ilkelerin tamamı kanunda mevcuttur):

- Genellik ve erişilebilirlik ilkeleri: "Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" (METK 4. md.); "İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır" (METK 7. md.); "Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır" (METK 15. md.);

- Nitelik ilkesi: "İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar" (METK 7. md.);

- Parasızlık ilkesi: "Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyle parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır" (METK 8. md.);

- Çeşitlilik ve sürdürülebilirlik ilkeleri: "İstek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir" (METK 5. md.); "İlgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler" (METK 6. md.); "Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır" (METK 8. md.); "Genel ve mesleki eğitimlerin hayat boyunca devam etmesi esastır. (…) Sürekli eğitimi sağlamak için gerekli tedbirler" (METK 9. md.);

- Zorunluluk ilkesi: "Mecburi ilköğretim çağı, 6-14 yaş grubundaki çocukları kapsar." (METK 22. md.).

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ve 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Milli Eğitim Temel Kanunu gereğince düzenlenmiştir. Söz konusu hukuki metinler, eğitim ve öğrenim hakkı ile ilgili somut örnek teşkil etmemesi nedeni ile burada ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Türk eğitim hukukunun, "ilkece" uluslararası antlaşmaları kapsadığı gözlemlenmektedir: Eğitim ve öğrenim hakkının güvence altına almak için tüm temel ilkelerin ulusal mevzuatta ilan edildiği söylenebilir. Ancak bu yasal düzenlemeler, eğitim politikaları ile uygulamada ne ölçüde desteklenmektedir? Önemli olan uygulama politikalarıdır.

Türk Eğitim Politikaları Bağlamında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Uluslararası hukuk belgeleri doğrultusunda, Türk eğitim hukukunda yürürlüğe koyulmuş olan tüm yasal düzenlemeler ile birlikte Milli Eğitim Şuraları ve Devlet Kalkınma Planlarında alınan eğitim politikaları kararları da önemlidir.

Milli Eğitim Şuralarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) en yüksek Danışma Kurulu olan Milli Eğitim Şurası (MEŞ) ilk olarak 17-20 Temmuz 1939 tarihlerinde, son olarak ise 2-6 Aralık 2014 tarihlerinde toplanmıştır. Toplam on dokuz adet Milli Eğitim Şurası Kararı bulunmaktadır. Buna karşın, eğitim ve öğrenim hakkı ile doğrudan ilişkili olan sadece beş adet Milli Eğitim Şurası Kararı bulunmaktadır. Bu çalışmada dolayısıyla incelenen Yedinci, Dokuzuncu, On Dördüncü, On Beşinci ve On Altıncı Milli Eğitim Şurası Kararları tüm Milli Eğitim Şurası Kararlarının yaklaşık olarak dörtte biri kadardır. Bu, ulusal mevzuat ile uygulama politikaları arasındaki uyumsuzluğun ilk göstergesidir.

i) Yedinci Milli Eğitim Şurasında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

5-15 Şubat 1962 tarihlerinde toplanan Yedinci Milli Eğitim Şurası (7. MEŞ), eğitim ve öğrenim hakkı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur:

> VII. Millî Eğitim Şûrasında, her yaştaki yurttaşları eşit eğitim imkânları içinde, istidat ve kabiliyetlerine göre en üstün seviyede yetiştirmek; milletimize ve insanlığa yararlı iyi ve verimli yurttaşlar hâline getirmek; sosyal ve ekonomik kalkınma programlarının uygulanması için gereken çeşitli vasıftaki insan gücünü hazırlamak şeklinde tespit edilerek millî eğitimimizin temel ilkelerinin bu görüş ve anlayışa uygun olarak hazırlanmış olması ve öğretim sistemimizde yapılması karşılanmıştır (MEB, 1962: 1-2).

Eğitim hukuku ile eğitim politikaları ilintilidir. Türk Anayasası ve Milli Eğitim Temel Kanunu kapsamında olduğu gibi, Yedinci Milli Eğitim Şurası Kararlarında da Türk Eğitim Sisteminin aşağıdaki ilkeleri temel aldığı bildirilmiştir:

- Genellik ve nitelik ilkeleri: "Her yaştaki yurttaşları eşit eğitim imkânları içinde, istidat ve kabiliyetlerine göre en üstün seviyede yetiştirmek; milletimize ve insanlığa yararlı iyi ve verimli yurttaşlar hâline getirmek" (7. MEŞ Kararları);

- Çeşitlilik ilkesi: "Sosyal ve ekonomik kalkınma programlarının uygulanması için gereken çeşitli vasıftaki insan gücünü hazırlamak şeklinde tespit edilerek" (7. MEŞ Kararları);

- Millilik ilkesi: "Millî eğitimimizin temel ilkelerinin bu görüş ve anlayışa uygun olarak hazırlanmış olması ve öğretim sistemimizde yapılması karşılanmıştır" (7. MEŞ Kararları).

Ulusal mevzuatta ileri sürülenin tam aksine, Yedinci Milli Eğitim Şurası Kararlarında "parasızlık", "zorunluluk", "erişilebilirlik" ve "sürdürebilirlik" temel ilkelerine hiç değinilmemiştir: Eğitim ve öğrenim hakkının tanınması ve sağlanması için gerekli olan temel ilkelerin yarısı yoktur. Temel politikalardaki bu eksiklik ise dolaylı olarak Türk Eğitim Sistemindeki uygulama sorunlarına işaret etmektedir. Yedinci Milli Eğitim Şurası Kararlarının bir diğer eksiği, eğitimde uygulamanın yine bir göstergesi olan okullaşma oranlarını içermemesidir. Oysa eğitimde alınan kararlar (temel politikalar) uygulama politikaları ile her daim bir bütünlük içinde olmalıdır. Türk eğitim politikalarının, bireye eğitim ve öğrenim hakkını tanıdığını kabul etmek bu açıdan güçtür.

ii) Dokuzuncu Milli Eğitim Şurasında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

24 Haziran ve 4 Temmuz 1974 tarihlerinde toplanan Dokuzuncu Milli Eğitim Şurasında (9. MEŞ), eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin açıklamada bulunmuştur:

> İlkokulu bitiren istekli her öğrenci ortaöğretime devam etmek ve genel, mesleki ve teknik her türlü ortaöğrenim imkânlarından ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanmak hakkına sahiptir (MEB, 1974: 2).

Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası Kararlarında, özellikle ortaöğretime ve yükseköğretime geçiş sistemlerinin yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu politika belgesinde, eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin olarak aşağıdaki temel ilkeler öne sürülmüştür:

- Genellik ilkesi: "İlkokulu bitiren istekli her öğrenci ortaöğretime devam etmek (…) ve yararlanmak hakkına sahiptir" (9. MEŞ Kararları);

- Çeşitlilik ve nitelik ilkeleri: "Genel, mesleki ve teknik her türlü ortaöğrenim imkânlarından ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanmak hakkına sahiptir" (9. MEŞ Kararları).

Tıpkı Yedinci Milli Eğitim Şurası Kararlarında olduğu gibi, bu politika belgesinde de eğitim ve öğrenim hakkının kapsamı oldukça sınırlı tutulup "parasızlık", "zorunluluk", "erişilebilirlik" ve "sürdürebilirlik" temel ilkelerine hiç yer verilmemiştir. Eğitim ve öğrenim hakkının tanınması ve sağlanması için gerekli olan temel ilkelerin yarısı bir kez daha yoktur: Temel politikalardaki bu eksiklik, uygulama politikalarındaki eksikliği doğrular niteliktedir. Nitekim Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası Kararlarında herhangi bir uygulama politikası bilgisi (eğitim istatistiği) verilmemiştir. Ulusal mevzuatı göz önünde tutmak gerekse dahi (en önemlisi 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununu), eğitimde temel politikaların uygulama politikaları ile desteklendiğini söylemek mümkün görülmemektedir.

iii) On Dördüncü Milli Eğitim Şurasında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

27-29 Eylül 1993 tarihlerinde toplanan On Dördüncü Milli Eğitim Şurasında (14. MEŞ), eğitim ve öğrenim hakkı ile ilgili kararlar alınmıştır:

> Eğitim yükünün yetişmiş her insanımız, ailelerimiz, toplumumuz, kamu kurum ve kuruluşlarımız tarafından sistem bütünlüğü içerisinde ahenkli ve dengeli bir şekilde paylaşılması zorunluluğu bulunmaktadır. Her yerde, eğitim ilkesi, daha etkili bir şekilde hayata geçirilmiş olacaktır. Herkes tarafından eğitime katılma ve katkıda bulunma imkânı sağlanacaktır (MEB, 1993: 3).

Milli Eğitim Temel Kanununda güvence altına alındığı öne sürülen eğitim ve öğrenim hakkının, aslında devletlere yüklenen bir pozitif edim yükümlülüğü olduğu vurgulanmıştır. Bu politika belgesine göre, üzerinde durulan temel ilkeler:

- Genellik ve zorunluluk ilkeleri: "Her insanımız, ailelerimiz, toplumumuz, kamu kurum ve kuruluşlarımız tarafından sistem bütünlüğü içerisinde ahenkli ve dengeli bir şekilde paylaşılması zorunluluğu bulunmaktadır" (14. MEŞ Kararları);

- Sürdürebilirlik ilkesi: "Her yerde, eğitim ilkesi, daha etkili bir şekilde hayata geçirilmiş olacaktır" hükmünde (14. MEŞ Kararları);

- Erişilebilirlik ilkesi: "Herkes tarafından eğitime katılma ve katkıda bulunma imkânı sağlanacaktır" (14. MEŞ Kararları).

Önceki Milli Eğitim Şurası Kararlarında da gözlemlendiği gibi, temel politikalarda hiç değinilmeyen parasızlık, nitelik ve çeşitlik gibi ilkeler mevcuttur. Temel

politikalardaki bu büyük eksiklik, hiç kuşkusuz uygulama politikalarına doğrudan yansımaktadır: Eğitim ve öğrenim hakkının ne temel politikalarda, ne de uygulama politikalarında güvence altına alındığı sonucu çıkarılabilir. Kaldı ki, On Dördüncü Milli Eğitim Şurası Kararlarında da uygulama politikalarına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

iv) On Beşinci ve On Altıncı Milli Eğitim Şuralarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

13-17 Mayıs 1996 tarihlerinde toplanan On Beşinci Milli Eğitim Şurasında (15. MEŞ), eğitim ve öğrenim hakkı ele alınmıştır açıklama şu şekildedir:

> Türk Millî Eğitimi Cumhuriyet Tarihimiz boyunca son derece zor koşullarda seçkin eğitim kurumları oluşturup eğitimi bir hak olarak yurdumuzun en ücra köşelerine kadar taşıyarak, iyi vatandaş, iyi ve üstün nitelikli insan yetiştirerek bugünlere kadar gelmiştir (MEB, 1996: 1).

Ulusal mevzuatta, eğitim ve öğrenim hakkının fırsat eşitliği temeline oturtulduğu ileri sürülmektedir. Türk eğitim politikaları bağlamında; örneğin On Beşinci Milli Eğitim Şurası Kararlarında ise bu temel hak ve özgürlük aşağıdaki temel ilkeler ile açıklanmak istenmiştir:

- Millilik ve erişilebilirlik ilkeleri: "Türk Millî Eğitimi Cumhuriyet Tarihimiz boyunca son derece zor koşullarda seçkin eğitim kurumları oluşturup eğitimi bir hak olarak yurdumuzun en ücra köşelerine kadar taşımak" (15. MEŞ Kararları);

- Nitelik ve sürdürebilirlik ilkeleri: "İyi vatandaş, iyi ve üstün nitelikli insan yetiştirerek bugünlere kadar gelmiştir" (15. MEŞ Kararları).

On Beşinci Milli Eğitim Şurası Kararlarında, eğitim ve öğrenim hakkının tanınması ve sağlanması için esas olan genellik, parasızlık, zorunluluk ve çeşitlilik gibi ilkeler tamamen göz ardı edilmiştir (bu politika belgesinde, temel ilkelerin yarısından fazlası konu edilmemiştir). Türk eğitim hukukunda temel ilkelerin tümü ile kabul edildiğinin belirtilmesine rağmen, ne yazık ki eğitim politikalarında büyük eksikler mevcuttur ve bu temel ilkelerin çoğu temel politikalarda bulunmamaktadır (uygulama politikalarının bilgisi yoktur ama temelde kabul edilmeyen ilkelerin uygulamada olması mümkün değildir). Temel politikaların uygulama politikaları ile desteklenmesi esastır, aksi takdirde bu eksiklikler eğitim ve öğrenim hakkının önemli bir sınırlılığı olarak kalacaktır.

22-26 Şubat 1999 tarihlerinde toplanan On Altıncı Milli Eğitim Şurası Kararlarına bakılacak olursa, 36. maddesinde; "ilköğretim sonrası eğitimde

okullaşmayı arttırmak amacıyla kız öğrencilere burs ve iş vererek mesleki eğitim programlarına yönlendirmenin" gerekliğine değinilmiştir (MEB, 1999: 9). Eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin genellik ("kız öğrencilere"), parasızlık ("burs"), nitelik ("mesleki eğitim") ve sürdürülebilirlik ilkeleri ("yönlendirmek") kapsamlı olarak ele alınmış olmasa da mevcuttur (eksik olan ilkeler; erişilebilirlik, çeşitlilik ve zorunluluktur). Bu durum, On Yedinci ve On Sekizinci Milli Eğitim Şurası Kararlarında da gözlemlenmektedir. Türk Eğitim Sisteminde karşılaşılan sorunlar nedensiz değildir: Hem temel politikaların, hem de uygulama politikalarının yok sayılamayacak eksikleri bulunmaktadır.

Devlet Kalkınma Planlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

30 Eylül 1960 ile 29 Haziran 2011 tarihleri arasında faaliyet göstermiş olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 29 Haziran 2011 ile 9 Temmuz 2018 aralığında yerini Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığına bırakmıştır. Bu Bakanlık, beş yıllık olmak üzere on adet Devlet Kalkınma Planı (BYDKP) hazırlamıştır. Eğitim, devletlerin kalkınmasının ve demokratikleşmesinin önkoşullarından birisi olduğu için bu politika belgelerinde eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi değerlendirilmedir. Buna karşın, on adet devlet kalkınma planı içinde sadece dördü eğitim ve öğrenim hakkı bilgisini içermektedir (Birinci, İkinci, Beşinci ve Sekizinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planları söz konusudur ve çalışmanın kapsamındadır). Bu eksiklik, ulusal mevzuat ile uygulama politikaları arasındaki uçurumu derinleştirir niteliktedir.

i) Birinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Birinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı (1. BYDKP), 1963 ile 1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu devlet kalkınma planında, temel hak ve özgürlüklere dair çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Eğitim ve öğrenim hakkı, burada açıklanan temel hak ve özgürlüklerden biridir:

> (1) Eğitim sistemimiz toplumdaki çeşitli görevlerin yurttaşlar arasında kabiliyetlerine göre dağıtılmasını sağlayacak bir şekilde düzenlenecektir. Bu amaçla, durumları ne olursa olsun kabiliyetli olanlar bütün eğitim imkânlarından yararlanacaklardır. Böylece toplumda hem sosyal adalet, hem de fırsat eşitliği ilkeleri gerçekleştirilecektir. (…) Gelir durumu elverişli olmayan başarılı öğrencilerin yükselmesine imkân verecek geniş bir burs sistemi kurulacaktır.
>
> (2) Eğitim sistemimiz, Türk toplumunun ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun insanların yetiştirilmesine doğru yönelecektir. Eğitim plânında teknik öğretime verilen önem, bunun başlıca belirtisidir. İlk öğretimde ise, önümüzdeki onbeş yıl içinde okul çağındaki nüfusun her birine okul imkânları sağlamak, bir toplumsal hedef olarak alınmıştır (DPT, 1963: 442).

Birinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında, eğitim politikalarında belirlenen hedeflerden söz edilmiştir. Eğitim ve öğrenim hakkı ile ilgili olarak kuramda, aşağıdaki temel ilkelerin altı çizilmiştir:

- Çeşitlilik ve nitelik ilkeleri: "Eğitim sistemimiz toplumdaki çeşitli görevlerin yurttaşlar arasında kabiliyetlerine göre dağıtılmasını sağlayacak bir şekilde düzenlenecektir. Bu amaçla, durumları ne olursa olsun kabiliyetli olanlar bütün eğitim imkânlarından yararlanacaklardır" (1. BYDKP Kararları, 1. madde); "Eğitim plânında teknik öğretime verilen önem, bunun başlıca belirtisidir" (1. BYDKP Kararları, 2. madde);

- Erişilebilirlik ve sürdürülebilirlik ilkeleri: "Toplumda hem sosyal adalet, hem de fırsat eşitliği ilkeleri gerçekleştirilecektir. Gelir durumu elverişli olmayan başarılı öğrencilerin yükselmesine imkân verecek geniş bir burs sistemi kurulacaktır" (1. BYDKP Kararları, 1. madde); "Eğitim sistemimiz Türk toplumunun ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun insanların yetiştirilmesine doğru yönelecektir" (1. BYDKP Kararları, 2. madde);

- Genellik ve zorunluluk ilkeleri: "İlköğretimde ise, önümüzdeki onbeş yıl içinde okul çağındaki nüfusun her birine okul imkânları sağlamak, bir toplumsal hedef olarak alınmıştır" (1. BYDKP Kararları, 2. madde).

Bu devlet kalkınma planında, eğitim ve öğrenim hakkının temel ilkeler ile güvence altına alındığı ilan edilmiştir. Söz konusu temel ilkeler arasında "parasızlık" ilkesi eksiktir; halbuki fırsat eşitliği konusunda önem arz etmektedir. Bununla birlikte, yukarıda Milli Eğitim Şurası Kararlarında da gözlemlendiği gibi belirleme politikaları uygulama politikalarından yoksun bırakılmıştır (kuramda doğrudan kabul edilen temel ilkelerin, uygulamada da geçerli olduğuna dair herhangi bir veri yoktur). Belirleme politikalarında eğitim ve öğrenim hakkı, yalnızca istihdam ve kalkınma açısından değerlendirilerek mesleki eğitim vurgusu yapılmıştır. Uygulama politikalarının Türk Eğitim Sistemine yansıması hiç konu edilmemiştir, eksiktir.

ii) İkinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

İkinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı (2. BYDKP), 1968 ile 1972 yıllarını kapsamaktadır. Bu devlet kalkınma planında, eğitim ve öğrenim hakkı kaleme alınmıştır:

> (1.) İlkeler:
>
> b. Vatandaşların temel eğitim üstünde Devletçe sağlanan eğitim imkanlarından yararlanması, fırsat eşitliği ilkesine göre düzenlenecektir. Buna göre geniş bir bura

ve yatılılık sistemi ile kabiliyetli öğrencilerin ekonomik güçleri ve bulundukları çevrenin şartları ile kısıtlanmaksızın eğitimin en üst kademelerine çıkmaları gerçekleştirilecektir. Fırsat eşitliği sağlama imkanlarını genişletmek amacıyla ekonomik durumu iyi olanların kendileri için yapılan eğitim harcamalarına katılmaları sağlanacaktır.

c. Vatandaştan toplum içindeki görevlerinde tesirli kılan, bilgi, yetenek, kabiliyet ve alışkanlıklarla donatacak olan ilköğretim faaliyetlerinin nicelik ve niteliği, daha yüksek öğretim kademelerine devam yönünden şehir ve köy farklarını azaltıcı ve öğrenime devam etmeyenler bakımından belirli kabiliyetleri ve kavrayışları geliştirici yönde düzenlenecektir.

d. Üst okula devam edemeyenlerin yeterli bir temel eğitim almaları sağlanarak ilkokulu bitirmeleri amacıyla, ilkokul öğrenim programları yeniden düzenlenecektir, ilköğretimi tamamlayıcı yaygın eğitim programları geliştirilecektir.

e. (…) Genel eğitim ve teknik eğitim dağılımı her kademede tek bir değerlendirme sistemi ile sağlanacaktır (DPT, 1968: 158).

İkinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında, eğitim ve öğrenim hakkının ve ödevinin korunması ile ilgili olarak devletlere yüklenen bir pozitif edim yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu devlet kalkınma planında, eğitim politikalarında fırsat eşitliğinin temel alındığı ileri sürülmektedir:

- Erişilebilirlik ilkesi: "Fırsat eşitliği sağlama imkanlarını genişletmek amacıyla ekonomik durumu iyi olanların kendileri için yapılan eğitim harcamalarına katılmaları sağlanacaktır" (2. BYDKP Kararları, b maddesi); "Şehir ve köy farklarını azaltıcı ve öğrenime devam etmeyenler bakımından yönde düzenlenecektir" (2. BYDKP Kararları, c maddesi);

- Sürdürebilirlik ve parasızlık ilkeleri: "Vatandaşların temel eğitim üstünde Devletçe sağlanan eğitim imkanlarından yararlanması, fırsat eşitliği ilkesine göre düzenlenecektir. Buna göre geniş bir bura ve yatılılık sistemi ile kabiliyetli öğrencilerin ekonomik güçleri ve bulundukları çevrenin şartları ile kısıtlanmaksızın eğitimin en üst kademelerine çıkmaları gerçekleştirilecektir" (2. BYDKP Kararları, b maddesi);

- Nitelik ve çeşitlilik ilkeleri: "Vatandaştan toplum içindeki görevlerinde tesirli kılan, bilgi, yetenek, kabiliyet ve alışkanlıklarla donatacak olan ilköğretim faaliyetlerinin nicelik ve niteliği, daha yüksek öğretim kademelerine devam yönünden belirli kabiliyetleri ve kavrayışları geliştirici yönde düzenlenecektir" (2. BYDKP Kararları, c maddesi); "Genel eğitim ve teknik eğitim dağılımı her kademede tek bir değerlendirme sistemi ile sağlanacaktır" (2. BYDKP Kararları, e maddesi);

- Genellik ve zorunluluk ilkeleri: "Üst okula devam edemeyenlerin yeterli bir temel eğitim almaları sağlanarak ilkokulu bitirmeleri amacıyla, ilkokul öğrenim programları yeniden düzenlenecektir, ilköğretimi tamamlayıcı yaygın eğitim programları geliştirilecektir" (2. BYDKP Kararları, d maddesi).

Bu politika belgesi sadece şekil bakımından, uluslararası hukuk ve ulusal mevzuat ile tam uyumluluk göstermektedir: Eğitim ve öğrenim hakkının temel ilkeler ile güvence altına alınması öngörülmüştür (tüm ilkeler mevcuttur). Ancak temel politikaların uygulama politikaları ile ne ölçüde desteklendiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Örneğin, eğitim kademelerine göre okullaşma oranına dair herhangi bir istatistiğe rastlanmamıştır. Milli Eğitim Şurası Kararları ile Devlet Kalkınma Planlarının bu genel durumu sorgulanmalıdır.

DPT'nin hazırladığı Üçüncü (1973-1977) ve Dördüncü (1979-1983) Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planlarına gelince, bu planlarda eğitim kademelerine göre okullaşma oranı bulunmaktadır (planların, ayrı bir alt başlıkta ele alınmamasının nedeni eğitim ve öğrenim hakkında bir açıklama içermemesidir). İstatistiğe göre, 1969-1970 eğitim-öğretim yılında okullaşma ilköğretimde %39,5, ortaöğretimde %18 ve yükseköğretimde %6,8 oranında seyretmektedir (DPT, 1972: 84). Gerek ulusal mevzuat, gerek ise temel politikalar ile Türk Eğitim Sisteminde temel ilkelerin geçerli olduğu izlenimi yaratılmış olsa da okullaşma oranındaki yetersizlik uygulama politikalarındaki sorunların önemli bir göstergesidir.

iii) Beşinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

1985 ile 1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planına gelince (5. BYDKP), bu devlet kalkınma planında Türk Anasayası ile Milli Eğitim Temel Kanunu ile aynı doğrultuda eğitim ve öğrenim hakkına ve ödevine yer verildiği ileri sürülmektedir. Bu temel hak ve özgürlük ile ilgili aşağıda maddeler mevcuttur:

> (523.) Eğitilenlerin gerekli meslekî ve teknik bilgilerin yanında, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı iyi vatandaşlar olarak yetişirilmeleri eğitimin temelidir.
>
> (526.) Bütün eğitim kademelerinde niteliğin yükseltilmesi esastır.
>
> (528.) Örgün eğitim sisteminin belli kademesinde daha ileri gitmeyerek hayata atılacak olan gençlere, örgün eğitim imkânlarından da faydalanılarak düzenlenecek yaygın eğitim programları yoluyla meslek kazandırma uygulaması başlatılacaktır (DPT, 1984: 140).

Yukarıda verilen maddelere göre, bu politika belgesinde ele alınan temel ilkeler şu şekildedir:

- Çeşitlilik ve sürdürülebilirlik ilkeleri: "Eğitilenlerin gerekli meslekî ve teknik bilgileri" (5. BYDKP Kararları, 523. madde); "Örgün eğitim sisteminin belli kademesinde daha ileri gitmeyerek hayata atılacak olan gençlere, örgün eğitim imkânlarından da faydalanılarak düzenlenecek yaygın eğitim programları yoluyla meslek kazandırma uygulaması başlatılacaktır" (5. BYDKP Kararları, 528. madde);

- Millilik ilkesi: "Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı iyi vatandaşlar olarak yetişirilmeleri eğitimin temelidir" (5. BYDKP Kararları, 523. madde);

- Nitelik ilkesi: "Bütün eğitim kademelerinde niteliğin yükseltilmesi esastır" (5. BYDKP Kararları, 526. madde).

Beşinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında, tıpkı önceki planlarda da olduğu gibi meslek eğitiminin iyileştirilmesinin hedeflendiği bildirilmiştir. Altıncı (1990-1994), Yedinci (1996-2000) ve Dokuzuncu (2007-2013) Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planları da meslek eğitimi odaklıdır. Bu çalışmada, söz konusu devlet kalkınma planlarına ayrıntılı olarak yer verilmemesinin nedeni bu planlarda eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi ile ilgili somut örneklerin olmamasıdır. Aynı doğrultuda, yukarıda verilen maddelerde "genellik", "parasızlık", "zorunluluk" ve "erişilebilirlik" ilkelerinin temel politikalarda eksik olduğu açıktır. Kuramdaki bu eksiklik, Türk Eğitim Sistemindeki uygulama sorunlarının kaynağıdır.

Öte yandan, Beşinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı itibari ile tüm devlet kalkınma planlarında eğitim kademelerine göre okullaşma oranı ayrıntılı olarak verilmeye başlanmıştır (üçüncü/dördüncü planlarda okullaşma oranı ayrıntılı değildir). Bundan böyle temel politikaların yanı sıra, uygulama politikalarına da yer verilmiş olması oldukça önemlidir: Türk Eğitim Sisteminin somut durumunu ortaya koymaktadır. Örneğin Beşinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında, 1983-1984 eğitim-öğretim yılında okullaşma oranı ilköğretimde %41,4, ortaöğretimde %17,3 ve yükseköğretimde %8,8'dir (DPT, 1984: 141-146).

Altıncı Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında, 1988-1989 eğitim-öğretim yılı okullaşma oranı ilköğretimde %57,1, ortaöğretimde %35,2 ve yükseköğretimde %12,4 olarak verilmiştir (DPT, 1989: 291-293). 1994-1995 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde ise bu oran, ilköğretimde %82,8, ortaöğretimde %53 ve yükseköğretimde %26,7'ye ulaşmıştır (DPT, 1995: 12). Ülkede okullaşma oranı yıllar içinde artmasına rağmen, zorunlu temel eğitim çağında olup çeşitli engellerden ötürü okula gidemeyen, okula devam edemeyen veya açıköğretimde okuyan çok sayıda öğrenci bulunmaktadır. Bu, Türk eğitim politikaları bağlamında eğitim ve öğrenim hakkının sınırlılığının en önemli göstergesidir.

iv) Sekizinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planında Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

DPT'nin hazırladığı Sekizinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı (8. BYDKP), 2001 ile 2005 yıllarını kapsamaktadır. Bu politika belgesinde de eğitim ve öğrenim hakkına ve ödevine yer verilmiştir:

> (1052.) Eğitimde ve çalışma yaşamında ayrımcılık ve fırsat eşitsizliği, kültürel farklılıkların neden olduğu sosyokültürel sorunlar temel sorun alanlarını oluşturmaktadır. Çocukların ve gençlerin eğitiminde önceki dönemlere göre kaydedilen gelişmelere rağmen, Batı Avrupa ülkelerinde 2000'li yıllarda vatandaşlarımızın bu ülkelerin işgücü piyasalarına girebilmeleri, bu piyasalarda yerli işgücü ile rekabet edebilmeleri eğitim ve meslek eğitimine katılımda kaydedilecek gelişmelere bağlıdır (DPT, 2000: 113).

Eğitim ve öğrenim hak ve ödevinin tanınması, Türk eğitim hukukunda fırsat eşitliğinin sağlanması ile mümkün görülmüştür. Birleşmiş Milletlerin Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi başta olmak üzere yukarıda verilen tüm uluslararası antlaşmaların ve ulusal mevzuatın doğrultusunda, Türkiye'de bu temel hak ve özgürlüğün temel ilkeler ile güçlendirildiği ileri sürülmüştür:

- Genellik, çeşitlilik ve erişilebilirlik ilkeleri: "Eğitimde ve çalışma yaşamında ayrımcılık ve fırsat eşitsizliği, kültürel farklılıkların neden olduğu sosyokültürel ve psikolojik sorunlar" (8. BYDKP Kararları, 1052. madde);

- Nitelik ve sürdürülebilirlik ilkeleri: "Eğitim ve meslek eğitimine katılımda kaydedilecek gelişmelere bağlıdır" (8. BYDKP Kararları, 1052. madde).

Sekizinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planının temel politikalarında, eğitim ve öğrenim hakkının yukarıda verilen temel ilkeler ile güvence altına alındığı varsayılabilir. Ancak kuramda, bu temel ilkeler arasında "parasızlık" ilkesi eksiktir: Türk eğitim politikalarında fırsat eşitliğinin sağlanması için bu ilke esastır, aksi takdirde bu eksiklik uygulamaya yansımaya devam edecektir. Uygulama politikalarına bakıldığında, 1999-2000 eğitim-öğretim yılında okullaşma oranı ilköğretimde %95,6, ortaöğretimde %86,6 ve yükseköğretimde %27,8'dir (DPT, 2000: 14).

2005-2006 eğitim-öğretim yılında ise okullaşma oranı ilköğretimde %96,3, ortaöğretimde %85,2 ve yükseköğretimde %38,4'tür (DPT, 2006: 63). 2012-2013 eğitim-öğretim yılında okullaşma, ilköğretimde %107,6, ortaöğretimde %96,8 ve yükseköğretimde %42,9 oranına ulaşmıştır (DPT, 2013: 30-31). Milli Eğitim Bakanlığının en güncel istatistiklerine göre, 2019-2020 eğitim-öğretim

yılında okullaşma ilköğretimde %101,6, ortaöğretimde %85 ve yükseköğretimde %43,3 oranında seyretmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020: 1-2).

Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de yıllar içinde okullaşma oranında bir artış olduğu doğrudur. Söz konusu artış, eğitim politikalarında "zorunluluk" ilkesinin uygulanmış olmasından kaynaklıdır. Temel politikalarda, zorunlu temel eğitimin süresi kademeli olarak arttırılarak Türk Eğitim Sisteminde uygulanmıştır: Bu, Türk eğitim politikaları bağlamında eğitim ve öğrenim hak ve ödevinin tek gelişimidir. Buna karşın, bu hakkın tanınması noktasında göz ardı edilemeyecek olan sorunlar mevcuttur: "Genellik" ve "erişilebilirlik" ilkelerinin uygulanmasında önemli sorunlardan kaynaklı olarak zorunlu temel eğitim çağında olduğu halde okula kayıt yaptıramayan, devam edemeyen, açıköğretimde okuyan veya İmam Hatip Okullarına gitmek zorunda bırakılan bir öğrenci profili mevcuttur. Bu önemli sorunların ivedilik ile giderilmesi gerekmektedir.

Ulusal mevzuatın tam aksine, Milli Eğitim Şurası Kararları da dahil olmak üzere Devlet Kalkınma Planlarının genelinde eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi için gerekli olan ilkeler temel politikalarda eksiktir. Temel politikalardaki bu eksiklik, uygulama politikalarına da doğrudan yansımaktadır: Temelde benimsenmemiş olan ilkelerin uygulamada geçerli olması mantıklı değildir. Türk eğitim politikalarında karşılaşılan bir diğer eksiklik, temel politikalarda benimsenmiş olan ilkelerin uygulama politikalarında karşılığını bulamamasıdır (çoğu kez uygulama politikalarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır). Bu eksiklik, Türk Eğitim Sistemindeki uygulama sorunlarına işaret etmek ile kalmayıp aynı zamanda Türkiye'de bireylerin eğitim ve öğrenim hakkının tanınması açısından önemli bir sınırlılıktır.

Sonuç ve Tartışma

Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi temel hak ve özgürlüklerden biri olarak; sosyal ve ekonomik hak olarak sınıflandırılmaktadır. Uluslararası antlaşmaların ve ulusal mevzuatın öngördüğü şekilde eğitim ve öğrenim hakkını ve ödevini güvence altına aldığını ilan eden Türkiye Cumhuriyeti, eğitim hukuku ve eğitim politikaları aracılığı ile Türk Eğitim Sitemini, kuramda, fırsat eşitliği temeline oturtarak ülkede temel eğitimi zorunlu hale getirmiştir. Hal böyle olunca, ilköğretim başta olmak üzere Türk Eğitim Sisteminin tüm kademelerinde okullaşma oranında bir artış gözlemlenmiştir. Bu, bireylerin eğitim ve öğrenim hakkının tanınması açısından "zorunluluk" ilkesinin uygulamaya geçirilmiş olmasını göstermek ile birlikte Türk Eğitim Siteminde hala önemli sorunların olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Okullaşma oranındaki bu artış, Türkiye'de yaşayan her bireyin eğitim ve öğrenim hakkından eşit ölçüde yararlandığını mı göstermektedir? Türk eğitim politikalarının sosyal devlet politikaları ile ne ölçüde desteklendiği önem ile sorgulanmalıdır. Eğitim, toplumsal sınıf, etnik köken, cinsiyet, dil, din ayrımlarını gözetmeden her bireyi kapsamalıdır. Eğitim hukuku ile eğitim politikaları bu anlamda ilintilidir: Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi, uluslararası antlaşmalarda temellendirilmiştir. Her ne kadar bu hakkın sınırlılıkları üzerine düşünülmesi gerekse de ulusal mevzuatta bu hakkın yıllar içinde bir iyileşme gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Buna karşın, Türk eğitim politikalarında karşılan en önemli sınırlılık temel politikaların ulusal mevzuat ve uygulama politikaları ile bir bütünlük içinde olmamasıdır. Bu sınırlılık, incelenen belgelerde açıkça gözlemlenmiştir: Temel politikalar hem eğitim ve öğrenim hakkının tanınması ve sağlanması için gerekli olan ilkelerin önemli bir bölümünden, hem de uygulama politikalarından yoksun bırakılmıştır. Uygulama politikaları ile ilgili bu eksiliği gidermek için ilave kaynaklara yer verilmiş olsa da çalışmanın bu açıdan sınırlılığı mevcuttur. Gelecek çalışmalarda, uygulama politikalarına ilişkin belgelerin araştırma odağına alınması hedeflenmiştir.

Türk eğitim politikalarının uygulamasında çok sınırlı kalan bir fırsat eşitliği kavramından söz edilebilir. Türkiye'de eğitim ve öğrenim hakkının sınırlılıkları Türk Eğitim Sisteminde uygulamaya koyul-a-mayan "parasızlık, erişilebilirlik, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik" ilkelerinin sınırlılığından kaynaklanmaktadır ve bu sisteminin eşitliksiz ve niteliksiz olmasına yol açmaktadır. Örneğin, kadın-erkek, köylü-kentli, yoksul-zengin, kenar semtteki-şehir merkezindeki, iktidar yanlısı-muhalif, açık öğretimli-örgün eğitimli, "düz"-meslek-fen liseli, devlet-özel mezunu vb. bu haktan eşit ölçüde yararlanamamaktadır. Peki, ulusal mevzuatta (veya kısmi olarak eğitimin temel politikalarında) eğitim ve öğrenim hakkının ilkece tanınmış olması, uygulama politikalarında fırsat eşitliği için gerekli olan temel koşulların sağlanmış olduğunu mu göstermektedir?

Türk Eğitim Sisteminde gözlemlenen fırsat eşitsizliği, bireylerin en temel hak ve özgürlüklerinden biri olan eğitim ve öğrenim hakkından mahrum kalmalarına yol açmak ile kalmayıp aynı zamanda ülkenin demokratikleşmesi ve kalkınması açısından büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu mahrumiyet, örneğin Türkçeden başka bir dilde eğitim yapılmamasına ilişkin yasal düzenlemelerde açıkça görülmektedir (halbuki anadilde eğitim; temel bir hak ve özgürlüktür). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında eğitimde "çeşitlilik" ilkesine karşı yapılmış olan bu kısıtlamanın, uluslararası antlaşmalar ile uyumlu bir hale getirilmesi gerekmektedir. Türk eğitim politikalarında fırsat eşitliği temelli olmayan diğer uygulama örnekleri aşağıdaki gibidir:

- Devletin nitelikli okul ayrımı yapması (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973: 25. md. değişiklik: 1997; genellik, nitelik, çeşitlilik ve erişilebilirlik ilkelerine aykırıdır);

- Özel okullar veya vakıf üniversitelerinin varlığı (genellik, parasızlık ve erişilebilirlik ilkelerine aykırıdır);

- Liseye Giriş Sınavında (LGS) başarısız ve yoksul olan öğrencilerin, İmam Hatip Liselerine gitmek zorunda bırakılması (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973: 25. md. değişiklik: 1997; "seçim hakkına"; genellik, nitelik, parasızlık ve çeşitlilik ilkelerine aykırıdır);

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin ilköğretim ve ortaöğretimde zorunlu bir ders olması (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973: 12. md. değişiklik: 1983; "seçim hakkına"; nitelik ve çeşitlilik ilkelerine aykırıdır);

- Reşit olma şartı aranmaksızın, lise öğrencilerine evlenme hakkı tanındığı gibi okul ile ilişikleri kesilerek Açık Öğretim Lisesine, Mesleki Açık Öğretim Lisesine veya Açık Öğretim İmam Hatip Lisesine gitmek zorunda bırakılmaları (Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, 2013: 21. md. 4. f. değişiklik: 2017; "seçim hakkına"; zorunluluk, sürdürebilirlik ve erişilebilirlik ilkelerine aykırıdır);

- Yeni Tip Koronavirüs nedeni ile uzaktan eğitime geçilmesi vs. (Eren, 2020: 160; genellik ve erişilebilirlik ilkelerine aykırıdır).

Bir ülkede eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevinin kısıtlanmasının veya tanınmamasının asıl nedeni, bu hakkın doğrudan ulusal mevzuatın ve ulusal temel politikaların sınırlılıklarına bırakılmış olmasıdır. Bir başka deyişle, asıl neden, uluslararası hukukun tanıdığı temel ilkelere göre bu hukuki metinlerin veya bu politika belgelerinin düzenlenmemiş olmasıdır. Bu nedenler ile Türk Eğitim Sisteminin, uluslararası hukuk ile tam uyumlu bir şekilde, temel ve uygulama politikalarında eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevini güvence altına alması önerilmektedir. Türk eğitim politikalarında böylece bir bütünlük sağlanarak bu hak tam anlamı ile geçerli olacaktır ve her birey hiçbir kısıtlama olmadan temel hak ve özgürlüğünden yararlanabilecektir. Tıpkı Köy Enstitülerinde olduğu gibi, eğitimin sosyal bir devlet politikası olması beklenmektedir. Köylü-kentli, yoksul-zengin, kadın-erkek gibi hiçbir ayrım olmadan eğitim politikaları fırsat eşitliği temelli olmalıdır: "Eğitim, iş birliği ve üretim içindir" (Tonguç, 1970).

Kaynakça

Adem M (1997). Ulusal Eğitim Politikamız Nasıl Olmalıdır? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 51-65.

Akyüz E (1981). *Eğitim Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Althusser L (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. A. Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.

Altunya N (1997). *Eğitim Sorunumuza Kuşbakışı*. Ankara: Ürün Yayınları.

Avrupa Konseyi (1950). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Birinci Ek Protokol). https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf. Son erişim tarihi, 30.03.2020.

Balcı M (1999). Ulusal ve Uluslararası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim ve Öğretim Hakkı. *Türkiye Dergisi*, 98(22), 1-17.

Bardin L (2011). *L'analyse de Contenu*. Paris: Presses Universitaires de France.

Birleşmiş Milletler (1989). Çocukların Haklarına Dair Sözleşme. https://www.unicef.org/turkey/çocuk-haklarına-dair-sözleşme. Son erişim tarihi, 01.04.2020.

Birleşmiş Milletler (1960). Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme. https://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/DiscriminationInEducation.aspx. Son erişim tarihi, 28.03.2020.

Birleşmiş Milletler (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk. Son erişim tarihi, 28.03.2020.

Charadeau P ve Maingueneau D (2002). *Dictionnaire d'Analyse du Discours*. Paris: Le Seuil.

Devlet Planlama Teşkilatı (2013). Onuncu Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalkınma-Planı-2014-2018.pdf. Son Erişim Tarihi, 06.10.2020.

Boudon R (1986). *L'idéologie. L'origine des Idées Reçues.* Paris : Librairie Artheme Fayard.

Bourdieu P ve Passeron J-C (1970). *La Reproduction. Eléments pour une Théorie du Système d'Enseignement.* Paris: Les Editions de Minuit.

Bourdieu P ve Passeron J-C (1964). *Les Héritiers. Les Etudiants et la Culture.* Paris: Les Editions de Minuit.

Devlet Planlama Teşkilatı (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalkınma-Planı-2007-2013%E2%80%8B.pdf. Son Erişim Tarihi, 06.10.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (2000). Sekizinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-2001-2005.pdf. Son erişim tarihi, 01.04.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (1995). Yedinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1996-2000%E2%80%8B.pdf. Son erişim tarihi, 06.10.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (1989). Altıncı Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Altıncı-Beş-Yılllık-Kalkınma-Planı-1990-1994%E2%80%8B.pdf. Son erişim tarihi, 06.10.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (1984). Beşinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Beşinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1985-1989.pdf. Son erişim tarihi, 01.04.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (1972). Üçüncü Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Üçüncü-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1973-1977%E2%80%8B.pdf. Son erişim tarihi, 06.10.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (1968). İkinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/İkinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1968-1972%E2%80%8B.pdf. Son erişim tarihi, 01.04.2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (1963). Birinci Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planı. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1963-1967%E2%80%8B.pdf. Son erişim tarihi, 01.04.2020.

Dewey J (2013). *Deneyim ve Eğitim.* Çev. S. Akıllı, 3. Baskı. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Doğan İ (2010). *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri: Kurumlar Kişiler Söylemler*. Ankara: Nobel Yayın.

Durkheim E (1968). *Education et Sociologie.* Paris: Les Presses Universitaires de France.

Erdoğan İ (2010). *Milli Eğitime Dair, Türk Eğitim Sistemi. Eğitim Tarihi. Eğitim Politikası. Eğitim Felsefesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Eren E (2020). Yeni Tip Koronavirüs'ün Türk Eğitim Politikaları Uygulamalarına Etkisi: Milli Eğitim Bakanlığının ve Yükseköğretim Kurulunun Yeni Düzenlemeleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 153–162.

Eren E (2018). Ulus Devletlerde Toplumsal, Kültürel ve Siyasi Bir Etmen Olarak Kimlik Algısı: Türkiye Bağlamında Ulusal Kimlik Merkezli Dil ve Eğitim Politikaları. *Turkish Studies Economics Finance and Politic*, 13(22), 225-237.

Milli Eğitim Bakanlığı (2020). Milli Eğitim İstatistikleri. 2019-2020 Örgün Eğitim. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf. Son erişim tarihi, 07.10.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı (1999). On Altıncı Milli Eğitim Şurası (22-26 Şubat 1999). http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/21142534_16_sura.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı (1996). On Beşinci Milli Eğitim Şurası (13-17 Mayıs 1996). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165430_15_sura.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı (1993). On Dördüncü Milli Eğitim Şurası (27-29 Eylül 1993). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165401_14_sura.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı (1974). Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran- 4 Temmuz 1974). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı (1962). Yedinci Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164924_7_sura.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı (1957). Altıncı Milli Eğitim Şurası (18-23 Mart 1957). http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164847_6_sura.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği (2013). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5. Son erişim tarihi, 08.10.2020.

Milli Eğitim Temel Kanunu (1973). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf. Son erişim tarihi, 31.03.2020.

Oğuz O, Oktay A ve Ayhan H (2010). *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*. 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Özaydınlık K (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 93-112.

Scott D (2000). *Reading Educational Research and Policy*. Londra: Routledge/Falmer Editions.

Sönmez V (2017). *Eğitim Felsefesi*. 10. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Tezcan M (1999). *Eğitim Sosyolojisi*. 12. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Tonguç E. (1970). *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç.* İstanbul: Ant Yayınları.

Topsakal C, Merey Z ve Keçe M (2013). Göçle Gelen Ailelerin Çocuklarının Eğitim-Öğrenim Hakkı ve Sorunlar Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 546-560.

Tural N ve Karakütük K (1991). Eğitim Politikası. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 15(82), 16-24.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf. Son erişim tarihi, 30.03.2020.

TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği) (2008). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. TÜSİAD-T/2008- 07/468 Sayılı Rapor. Ankara: TÜSİAD.

Weber R P (1989). *Basic Content Analysis*, Londra: Sage University Paper.

Wiborg S (2000). Political and Cultural Nationalism in Education. The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education. *Comparative Education Nigel Grant Festschrift*, 36(22), 235-243.